

EŞKIYA TÜRKÜLERİ

HAMDİ AKYOL

B

UGÜN yaşadığımız sınırlar, üç kıtaya yayılmış bir coğrafyadan elimize kalan miras... Önce Roma, ardından Selçuklu ve ni-

hayetinde Osmanlı hakimiyetinde, çok dilli, çok dinli, çok kültürlü bir coğrafya; bunun sonucunda da hayatın bütün yönlerine ve renklerine sirayet etmiş bir topluluk karşımıza çıkıyor. Bütün bu çeşitliliğe doğal olarak müzik de dâhil oluyor. Birkaç bin yıldır bu topraklarda envai çeşit enstrüman çalınıyor, kimi zaman ağıtlar yakılıyor, kimi zaman eğlenceli şarkılar söyleniyor. Müzik bu topraklarda kesintisiz olarak nefes almaya, yaşamaya devam ediyor.

Orta Asya'dan kopup gelen Türkler, Anadolu coğrafyasına adım attıklarında çok zengin bir kültürel miras ile de tanıştılar. Zamanla toprakların tamamına hâkim olup Avrupa'nın göbeğine kadar ilerlediler. Bir zamanlar adını duyduklarında korkuyla titreyen Avrupa, 15. yüzyılın sonlarından itibaren kıpırdanmaya, 16. yüzyılın sonu itibarıyla da Türkleri yavaş yavaş şu anki sınırlarına doğru itmeye başladı. Devasa imparatorluk, birkaç asır boyunca buna direndi. Bu uğurda nice reformlar yapıldı, ancak nedense hep geç kalınmıştı.

En temel sorunun, kontrol edilemeyen kalabalık bir nüfus olduğunun tespiti, 1700'lerin ortalarında yapıldı. Öyleyse artık yerleşik bir hayata geçilmeli, daha disiplinli olunmalı ve organize biçimde hareket edilmeliydi. Osmanlı Devletinin, kendisine sadakatle bağlı maiyetindeki göçebe insanları yerleşik hayata geçirme çabası, umulmadık bir tepkiye neden oldu. Üstelik devletin tasarruflarının daha başlangıcıydı bu. Peşinden yeni bir ordu sistemi kuruluyordu ve her erkeğin ihtiyaca bağlı olarak bir dönem askerlik yapması isteniyordu. 1800'lerin başından itibaren uzun bir yüzyıl başladı. Bitmek bilmeyen savaşlar, gidilip de geri gelinemeyen

askerlikler, insanın belini büken ve sürekli artan vergiler, zalim idareciler, bozulan iç barış... Devletin hantallaşmış yapısından dolayı sorunları çözmeye yetişemediği görülmüyordu.

Bu kaos hâli, beraberinde bir asayiş problemini de getirdi. Asırlar boyunca oradan oraya özgür bir şekilde dolaşan ahali, devletin kendine ulaşamayacağı noktalarda yaşar hâle geldi. İnsanlar, aralarındaki meseleleri kendi kendilerine çözmeye çalışıyordu. Ancak devlet akliseliminden uzak olan bu kalabalıklar, işin içinden çıkamayınca silaha sarılıyor ve menfaatlerini muhafaza yoluna gidiyordu. Devlet içinde devletçikler ortaya çıkmıştı ve kimi yerlerde bu devletçiklerin zayıf insanlara yaptığı zulümler arşa kadar uzanıyordu.

Halk arasında '93 Harbi' olarak bilinen 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, 1912 Balkan Savaşı ve nihayetinde I. Dünya Savaşı, devletin ağır mağlubiyetleriyle neticelenmişti. Savaş esirleri, asker kaçakları, silahını saklayanlar, birlik olup çeteler kuranlar... Kimisi zalimin zulmüne mâni olmak, kimisi cebini doldurmak, kimisi şehvetini tatmin için, eli silahlı muazzam sayıda insan, çeşitli bahanelerle devlet otoritesinden uzakta, kendi keyfine veya düşüncesine göre hareket eder oldu.

İşte bu insan grubu, ahali tarafından 'eşkiya' olarak nitelendi. Kökeni 'şaki' ve çoğulu 'eşkiya' olmakla birlikte, zaman içinde kavram tekil anlamda da kullanılır oldu. Devlet, bu önemli asayiş problemini çözmek için, yüzyıllarca uyguladığı 'ibretlik ceza' veya 'devşirme' yöntemlerini kullandı. Yakalanan eşkiyayı, pişmanlık duyduğuna ikna olmuşsa kendi hesabına çalıştırmayı, olmamışsa ibretlik bir şekilde öldürmeyi tercih etti. Mesela 1911 yılında Çakırcalı'nın kızanlarından Çamlıcalı Mehmet ve Kör Mehmet yakalandıklarında öldürülmüş ve cesetleri İzmir'deki hükümet konağının önünde bulunan

ağaçlara çivilerle çakılmak suretiyle teşhir edilmişti.

1800'lerden başlayarak 1900'lere kadar hızla artan eşkiya sayısı ve çeteler, kendi müziklerini de üretmeye başladı. Devlet her ne kadar tamamına karşı olsa da ahali, özellikle devlet otoritesinden yoksun bölgelerde fakir fukaranın, garip gurebanın hukukunu savunan bu çete mensuplarına övgüler içeren türküler yakmayı yeğledi. Devletin 'suçlu' dediği insanlar, ahalinin gözünde yiğitliğin, içtenliğin, adaletin, mertliğin, dostluğun, basiretin, ferasetin timsaliydi. Coğrafi koşullar ve sosyo-kültürel etkenler, özellikle Ege bölgesinde eşkiyalığın ve dolayısıyla da onlarla ilgili türkülerin yaygınlaşmasına neden oldu. Bilinen türkülerin ezici çoğunluğu bu yöremize aittir.

EN ÜNLÜ EŞKIYA TÜRKÜLERİ

Herkesin ittifak edeceği üzere 'Koroğlu,' en yaygın bilinen şakidir ve türküsü de senelerdir çalınıp söylenir. 16. yüzyılın sonlarında Bolu dağlarını mesken tutmuş olan Koroğlu, kimi belgelerde 'yol kesen, mal çalan, ırz ve namusa musallat olmuş bir haydut' olarak nitelense de halk nazarında zalim Bolu Beyine isyan etmiş bir kahramandır. "*Benden selam olsun Bolu beyine / Çıkıp şu dağlara yaslanmalıdır / At kişnesinden Gargı sesinden / Dağlar seda verip seslenmelidir*" dörtlüğü ile başlayan İhsan Ozanoğlu'ndan alınma türkü, Muzaffer Sarısözen tarafından derlenmiş ve TRT repertuarına 1973 yılında girmiştir. Kayıtlarda Kastamonu türküsü olarak geçer.

Koroğlu ile ilgili bunun dışında da çok sayıda türkü bulunmaktadır. Koroğlu'nun kim olduğu, tam olarak hangi tarihte ne yaptığına ve nasıl hayatını kaybettiğine dair elimizde kesin bilgiler yoktur. Koroğlu'nun gerçekliğini halkın, görmek ve bilmek istediği noktaya taşımış olma ihtimali de yüksektir.

FFT 722036

La Roue 8 mayo 1897

1. — ZEIBECK
En costume de parade

SAL
ARASTI

Cliché de M. R. P. S.

Gravure de Raymond.

Osmanlı tarihinin en az Köroğlu kadar ünlü bir diğer şakisi kanlı canlı, herkesin bildiği, gördüğü, Çakıcı Efe olarak ün yapmış Çakırcalı Mehmet Efe'dir. 1872 yılında Ödemiş'te doğan Çakırcalı'nın babası da birkaç kez dağa çıkmış olan, yörenin meşhur şakisi Ahmet Efe'dir. Ancak Ahmet Efe 1883 yılında hükümet kuvvetleriyle girdiği çatışmada öldürülür ve Çakırcalı, babasının yakın ahbabından Hacı Efe'nin himayesinde büyür. Tütün kaçakçılığı ile hayatını kazanan Çakırcalı, bir gün Hacı Efe'yi aldatan karısını ve onun âşığını öldürerek ilk cinayetlerini işler ve yakalanır. Ancak hakkında kesin delil bulunamayınca salıverilir. Kendisini yakalayan

kişi, babasını da öldürmüş olan Boşnak Hasan Çavuş'tur. Öldürülme korkusu yaşayan Çavuş, onu ortadan kaldırmak için köye gelir, ancak Çakırcalı'yı bulamaz. Bunun üzerine ailesine işkence eder. Bu hadise, 15 yıl boyunca devlete kök söktürecek olan Çakırcalı efsanesinin başlangıcı olur. 'Türk Robin Hood'u olarak nitelendirilen Çakırcalı, hem kendi intikamını almak hem de ahalinin refahını sağlamak için zenginlerin evlerini, çiftliklerini basar, mallarını ve paralarını alıp civarda yaşayan fakir fukaraya dağıtır. Çakırcalı'nın bu 15 sene zarfındaki sayısız eylemi, 1911 yılının sonlarına kadar sürmüştü, 18 Kasım 1911 tarihinde devlet kuvvetleriyle girdiği

Bir zeybek.

çatışmada öldürülmüştür. Cesedi bulunduğu anda başı, elleri kesilmiş, derisi yüzülmüştür.

Çakırcalı Mehmet Efe ile ilgili en yaygın bilinen türkü, "İzmir'in Kavakları"dır. "İzmir'in Kavakları / Dökülür yaprakları / Bize de derler Çakıcı (yar fidan boylum) / Yakarız konakları" şeklinde başlayan türkü, Çakırcalı'nın bir çatışmada, ahaliye zulmeden ve aynı zamanda kendisinin de peşinde olan Kamalı Mehmet Efe'yi öldürmesi anlatılır: "Selvim senden uzun yok / Yaprığında düzüm yok / Kamalı da zeybek vuruldu / Çakıcı'ya sözüm yok." Sabri Yetkin Ege'de Eşküyalar adlı çalışmasında, türkü sözlerinin aksine Kamalı Efe'nin ölüm nedeninin meçhul olduğunu söyler. Ekrem Güyer'den alınan bu türkü Muzaffer Sarısözen tarafından derlenmiş ve 1973 yılında TRT repertuarına girmiştir.

Yörük Ali Efe, hakkında türkü yakılmış eşkıya arasında hayatta kalmayı başarabilmiş, talihli olanlardan biridir. 1896 yılında Aydın'da doğan Yörük Ali, Saritekeli aşireti mensubudur. Çakırcalı'nın kızanlarından olan babası Abdil, bir çatışmada öldürülmüş, Yörük Ali'yi üvey babası büyütüştür. 1916 yılında askere alınan Yörük Ali, görev yerinin Kafkas cephesi olduğunu öğrenince firar etmiş, kaçarak sığındığı Alanyalı Molla Ali öldürülünce çetenin başına geçmiştir. Kurtuluş Savaşı döneminde çetesiyile birlikte girdiği bir çatışmada bütün kızanlarını kaybetmiş, kendisi teslim olarak affedilmiştir. Akabinde Kuva-yı Milliye saflarında birçok başarıya imza atmıştır. İstiklal Madalyası sahibi Yörük Ali Efe, 1951 yılında geçirdiği talihsiz bir kaza sonrası tedavi sürecinde vefat etmiştir. "Şu Dalma'dan geçtin mi / Soğuk da suyun içtin mi / Efelerin içinde / Yörük Ali'yi seçtin mi" diye başlayan sözler yine övgüyle devam eder: "Cepkeninin kolları / Parlıyor pulları / Yörük de Ali geliyor / Açıl Aydın yolları!" Yöre ekibinden alınan türkü, Muzaffer Sarısözen tarafından

derlenmiş ve 1974 yılında TRT repertuvarına girmiştir.

Literatürün en dramatik kahramanlarından biri Sepetçioğlu Osman Efe'dir. Kastamonu'da doğan Osman Efe, babasının geçimini sepetçilik yaparak temin etmesi sebebiyle ahali tarafından Sepetçioğlu lakabıyla çağrılır. Küçük yaşta babasını kaybeden Osman, annesiyle birlikte köyden şehre gelir ve baba mesleğini icra etmeye başlar. Ancak beylikler dönemidir ve Kastamonu'da zalim bir bey vardır. Bir gün evi basılır, askerler vergi toplamaya gelmiştir. Düğün hazırlıkları yapan Sepetçioğlu'ndan 100 sepet haraç istenir. Önünde bir hafta süre vardır. Talebi yetiştiremez ve yaka paça beyin huzuruna çıkarılır. Bey onu yol inşaatına koşturur. Bu baskıdan tepesi atan Sepetçioğlu, bir fırsatını bulunca kaçır ve saklanır. Sonra da kendisine zulmeden beyi bir pusu kurarak öldürür. Beylik koltuğuna bu sefer, babasından daha zalim olan Rüstem Bey geçer; o da intikam peşindedir. Defalarca peşine kolcuları göndermesine rağmen Sepetçioğlu'nu bir türlü yakalayamaz. Sepetçioğlu da sürekli baskınlar yaparak beye zarar verir. Rüstem Bey sonunda Sepetçioğlu'nun annesi ve nişanlısını kaçıır. Sepetçioğlu bey konağını basar, ikisini de kurtarır ve beraber Gülpü Dağı'na çıkarlar. Ancak bey bu sefer kalabalık bir asker grubunu arkasından salar, çatışma çıkar, Sepetçioğlu, annesi ve nişanlısı ölür. Rüstem Bey bu hadiseyi şenliklerle kutlar ama ahali onunla aynı fikirde değildir. Hemen Sepetçioğlu adına bir türküy yakılır: "*Sepetçioğlu bir ananın kuzusu / Hiç gitmiyor kollarımın (efem de) sızısı / Böyle imiş alınımın yazısı / Yassıl dağlar yassıl / Osman Efem de geliyor / Kalk gidelim kışla önü aşığı / Salıvermiş ince belden (efem de) kuşağı / Yaman olur Kastamonu uşağı!*" Muzaffer Sarısözen'in Mümin Meydanı ve Avni Özbenli'den 1944 yılında derlediği bu türküy 1974 yılında TRT repertu-

varına girmiştir.

Karadeniz coğrafyasının en ünlü eşkıya türküsü, şüphesiz "Hekimoğlu"dur. Kahramanımız Ordu'nun Fatsa ilçesine bağlı Yassıtaş köyünde doğmuştur. Daha bebekken annesini kaybetmiş ve babası tarafından büyütülmüştür. Bir toprak beyinin hizmetinde çalışan baba ve oğul, bir gün beyden kendilerine yetecek kadar küçük bir toprak parçası talep ederler. Öfkelenen bey gaddarca tepki verir. Buna dayanamayan Hekimoğlu, temin ettiği bir Martini tüfek ile beyi öldürür. İntikam için peşine düşen beyin adamları ile bir kovalamaca yaşanır. Aylarca devam eden kovalamaca, Hekimoğlu'nun Ünye sirtlarında öldürülmesiyle sona erer. Halk da zalim beye hak ettiği şeyi yaptığını düşündüğü Hekimoğlu için türküyü hemen yakar: "*Hekimoğlu derler benim aslıma / Aynalı martin yaptırırım da (narinim) kendi neslime / Hekimoğlu derler ufak bir uşak / Bir omuzdan bir omuza (narinim) on arma fişek / Ünye Fatsa arası Ordu'da kuruldu / Hekimoğlu derler (narinim) orda vuruldu!*" Ümit Tokcan'ın kaynak kişi ve derleyen olarak 1971 yılında notaya aldığı bu türküy, 1973 yılında TRT repertuvarına girmiştir.

Karadeniz yöresinin bir diğer ünlü eşkıya türküsü, "Mican"dır. Hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Giresun yöresinde yaşadığı tahmin edilen Mican'ın türküsünde, kendisinin Kel Seyit adlı biri tarafından öldürülmesi anlatılır: "*Kahve (rakı) koydum fincana / Hele bakın Mican'a / Kör olası Kel Seyit / Nasıl kıydın bu cana? / Oy benim canım Mican'ım / Dünyalarda bir canım / Martinimin kolları / Gece geçtim yolları / Aslan Mican geliyor / Saymaz karakolları!*" Giresunlu Halim'den alınan türküy Ahmet Yamacı tarafından derlenmiş ve 1976 yılında TRT repertuvarına girmiştir.

Ülkemizin muhtelif coğrafyalarına ilişkin başkaca ünlü türküler de mevcuttur. Kayserili Avşar beylerinden Ko-

zanoğlu Yusuf, Kemerli Gaz Amat (Kaz Ahmet), Kütahyalı İslamoğlu, Nazillili Sinanoğlu, Aydınli Demirci Mehmet Efe, Halide Edip Adıvar'ın "Efe'nin Yemini" adlı öyküsüne konu olan Ödemişli Gökçen Efe, Bodrumlu Kerimoğlu ve daha niceleri de bahsedilmeyi hak etmekte...

Eşkıya türkülerinin sözlerine baktığımızda, hemen tamamında 'kahraman'ların yüceltildiği, övüldüğü, ölenlerin ardından ağıtlar yakıldığı, devlet otoritesinin itibar görmediği net bir şekilde fark edilmektedir. Zaten ahali, kız kaçıran, ırz ve namusa musallat olan, malını, davarını gasp edenlere yüz vermemiş, haklarında türküy yakmamıştır. Cumhuriyet dönemi ile birlikte bir asrı aşkındır ortada görünmeyen devlet otoritesi önemli ölçüde tesis edilmiş, ortalığın durulmasını takiben dağlarda yaşayan çeteler ya kendiliğinden dağılmış veya güvenlik kuvvetleri marifetiyle dağıtılmıştır. 1940'lı yıllara kadar devam eden ufak tefek olaylar haricinde bir asayiş problemi yaşanmamış ve türkülerle konu olan türden 'eşkıyalık' ortadan kalkmıştır. **Z**

Aşağıdaki QR karekodu okutarak bu yazı ile ilgili bir müzik videosuna ulaşabilirsiniz.

KAYNAKÇA

- 1 Mehmet Bayrak. *Eşkıyalık ve Eşkıya Türküleri*. Ankara: Yorum Yayıncılık, 1985.
- 2 Metin Ceyhan. "Eşkıya Türküleri". Lisans Bitirme Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, 1998.
- 3 Hamit Çine. *Burdur'dan Damlalar*. İzmir: Uyan Matbaası, 1989.
- 4 Yücel Özkaya. *Koroğlu Semineri Bildirileri Dizisi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1993.
- 5 Sabri Yetkin. *Eğede Eşkıyalar*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.